

**VASILE PUȘCAŞ
IONEL N. SAVA
(COORDONATORI)**

TRIANON, TRIANON!

**UN SECOL DE
MITOLOGIE POLITICĂ REVIZIONISTĂ**

Prefață și postfață de
VASILE PUȘCAŞ

ACADEMIA ROMÂNĂ
FILIALA CLUJ-NAPOCA
INSTITUTUL DE ISTORIE
„GEORGE BARIȚIU”

TL FUNDATIA
TRANSILVANIA
LEADERS

Cluj-Napoca
2020

Prefață

de Vasile Pușcaș / 7

**De la ideea de națiune la formarea statelor naționale
(până la Primul Război Mondial)**

de Gabriel-Virgil Rusu / 11

**Factor diplomatic și factor militar în înfăptuirea
și recunoașterea internațională a Unirii românilor**

de Dumitru Preda / 27

**Impactul evenimentelor sistemice
asupra sistemului de pace de la Versailles**

de Tudor Salanțiu / 69

**Opinia românească față de tratatele de pace
de la Paris (primul deceniu interbelic)**

de Vasile Pușcaș, Vasile Vesa / 151

Principiul naționalităților și Tratatul de la Trianon

de Mariana-Narcisa Radu, Codruța-Ștefania Jucan-Popovici / 177

**Avatarurile recuperării patrimoniului arhivistic
din teritoriile unite cu România, după Tratatul de la Trianon**

de Veronica Turcuș / 219

**Sfântul Scaun și dezavuarea doctrinei Coroanei maghiare
în contextul Tratatului de la Trianon (documente din anii 1919-1921)**

de Șerban Turcuș / 241

**Tratatul de la Trianon și mitologia politică revizionistă:
abordări tradiționale și recente**

de Florin Abraham / 265

De la nostalgie politică la traumă culturală?

Dilema europeană a Ungariei la 100 de ani după Trianon

de Ionel N. Sava / 309

**Iliberalism și sindromul Trianon. Regimul Orbán
și susținerea paralelismului etnic în Transilvania**

de Vasile Sebastian Dâncu / 347

Trianon, Trianon!

de Vasile Pușcaș / 375

Index / 395

De la ideea de națiune la formarea statelor naționale (până la Primul Război Mondial)

Gabriel-Virgil Rusu

Problema genezei națiunii și evoluția naționalităților a preocupat mereu mintile luminate ale Europei, o Europă cu evoluții dramatice, mai ales pe parcursul veacurilor al XVII-lea și al XIX-lea. În lucrarea sa intitulată *Histoire de la Révolution française*, publicată în sapte volume, la Paris, între anii 1847-1853, Jules Michelet afirma: „Originalitatea lumii moderne stă în aceea că, deși păstrează și mărește solidaritatea între popoare, întărește în același timp specificul fiecărui popor, precizându-i naționalitatea. Până într-acolo, încât, fiecare dintre ele să ajungă o unitate desăvârșită, să apară drept o persoană, un suflet aparte [...] Persoana e un lucru sfânt. Pe măsură ce o națiune capătă caracteristicile unei persoane și devine un suflet, inviolabilitatea sa crește în aceeași proporție. Crima de a viola personalitatea națională devine cea mai mare dintre crime”.¹ Se face astfel tre cerea de la „națiunea” de tip medieval la cea de națiune modernă, ca premisă a formării statelor naționale, suverane, un proces complex și plin de obstacole. Europa era încă rigidă, iar capetele încoronate care stăpâneau imperii și regate nu acceptau nicidcum schimbarea. Dar nici nu puteau împiedica circulația ideilor.

Ideile ce vor schimba Europa

Naționalismul de tip etnic din spațiul german a fost promovat de Johann Gottfried von Herder, pentru care națiunea este o moștenire istorică având la bază limba, cultura și tradițiile populare ale unei

¹ Jules Michelet, *Istoria Revoluției*, vol. II, Editura Minerva, București, 1973, p. 33.

comunități, într-un singur cuvânt, *Volksgeist*, spiritul acesteia.² Ea depindea de voința indivizilor și trebuia respectată de toți. Concepția lui Herder, „verticală”, vorbește despre un naționalism dirijat, pe bază de sânge și de liantul matern. *Kulturnation* are legăturile în etnie și cultură, hotărând cu anticipație apartenența individului la o comunitate națională precisă. Johann Gottlieb Fichte credea, la fel ca și Hegel, că unitatea națiunii nu putea fi realizată decât de un stat puternic, aceasta deoarece ea nu era rezultatul acțiunii voluntare a comunității cetățenilor.

Concepției teutonice etnoculturale despre națiune îi este opusă gândirea francezului Ernest Renan, „orizontală”, în care afirmă legitimitatea unei națiuni elective create prin adeziunea conșientă și voluntară a membrilor ei. El delimită spațiul unui stat creat prin libera alegere a individului.³ În Anglia se vorbește tot mai mult despre *statul-națiune*, identificat cu un teritoriu istoric, mituri, amintiri istorice comune, o cultură de masă, o economie comună, drepturi și îndatoriri comune pentru toți membrii săi⁴, caracterizat prin prioritatea jurământului de credință al tuturor celor guvernați față de o guvernare centralizată a cărei suveranitate se aplică în mod exclusiv asupra unui teritoriu stabil și considerat natural atât din punct de vedere exterior, cât și interior.⁵ Însă când se construiește ecuația *națiune – stat – teritoriu*, intră în scenă concepții precum: „drept istoric”, „drept juridic”, „dreptul primului venit” etc., interesele unor popoare se intersectează, iar lucrurile se complică.

Astfel de idei filosofice, considerate periculoase și apărute în perioada Revoluției Franceze, dar mai ales în timpul Imperiului Napoleonian și după aceea, au configurat viitoarea arhitectură a continentului, bazată pe state naționale. Ele se vor manifesta și cristaliza pe parcursul următoarelor două veacuri. Încercarea lui Napoleon de a unifica Europa tocmai când asemenea teorii se zămisleau, tocmai

² Serge Bernstein, Pierre Milza, *Istoria Europei*, Institutul European, vol. III, Iași, 1998, p. 30.

³ Guy Hermet, *Istoria națiunilor și a naționalismului în Europa*, Institutul European, Iași, 2005, p. 143.

⁴ A.D. Smith, *National identity*, Penguin Books, London, 1991, p. 10.

⁵ Guy Hermet, *op. cit.*, p. 107.

când asemenea deziderate erau incluse în proiecte naționale, era sortită eșecului. Nici resursele Franței, nici ambițiile și calitățile liderului ei nu au fost în măsură a duce la bun sfârșit un astfel de gând. Napoleon a cucerit jumătate din Europa în numele Națiunii, dar fără să vrea el a sădit un principiu al naționalităților care se va întoarce curând împotriva sa, dând naștere doctrinelor naționale, un sens mișcărilor de eliberare a popoarelor asuprite, influențând viitorul politic al continentului și al întregii lumi. Dacă la debutul înfăptuirii sale politice împăratul francezilor era asemuit de neamurile Europei cu un eliberator – Hegel vedea în el „sufletul lumii”, Beethoven compunea în onoarea sa, iar tot mai mulți intelectuali prusaci au devenit peste noapte francofili – ulterior politica „Micului caporal” a fost de natură a „trezi naționalitățile” și de a crea premisele ridicării continentului împotriva sa.⁶ Așa a fost posibilă o „Bătălie a Națiunilor”, în anul 1813, la Leipzig, pierdută de împăratul Napoleon, care a determinat replierea francezilor în propria lor țară. Acea tentativă hegemonică a Franței s-a încheiat prin eliminarea conducătorului ei și prin revenirea meteorică la monarhie.

Începutul secolului al XIX-lea a oscilat între dorința de unificare continentală și promovarea particularismelor naționale, într-o Europă unificată, care trăia cu amintirea romanității occidentale. O romanitate drept model cultural⁷, dar nu și național. Desigur, pe continent existau multe popoare cu identitate de limbă, obiceiuri și tradiții aparte, însă treptat ideile filosofice s-au transformat în proiecte politice. Cu toate acestea, Congresul de pace de la Viena (1815) a statuat structura unei Europe încă închistată în imperii, care țineau cont în primul rând de voința suveranilor invocându-se adesea drepturi de factură divină.

Era Europa sistemului Metternich, un inamic al națiunilor în redășteptare. Aceasta a încercat din răsputeri să mențină un echilibru european conform dorinței Marilor Puteri reunite într-o Sfântă Alianță. Angajându-se să ofere asistență militară reciprocă în cazul

⁶ Ibidem, p. 144.

⁷ Rémi Brague, *Europa, calea romană*, Editura Idea Design & Print, Cluj-Napoca, 2002, p. 29.

unor pericole interne sau externe, ce ar fi putut afecta statu-quoul stabilit la Viena, monarhiile europene au reușit să-și conserve frontierele timp câteva decenii. Învingătorii lui Napoleon și-au reîmpărțit teritoriile și popoarele Europei între ei, fără să țină cont de aspirații sau proiecte de uniune națională. Astfel, unele popoare au fost înglobate *in corpore* în construcții politice de tip imperial – de pildă cel austriac: maghiarii, slovacii, croații –, altele au fost partajate între diferite mari puteri: polonezii, români, italienii, sârbii sau germanii.

Principiul naționalităților propunea ca statul să coincidă cu națiunea, iar granițele politice cu cele etnice, dar cine mai ținea cont de principii pe un continent ca un puzzle în care trona dreptul spadei pentru menținerea conceptului licențiat de Congresul de la Viena? Ceea ce nu a însemnat abandonarea proiectelor naționale, iar întreg secolul al XIX a fost un câmp de manifestare a naționalităților și naționalismelor. Mișcările revoluționare au fost cele care au lovit sistemul lui Metternich: Burbonii din Franța au fost alungați, iar noul suveran, Ludovic-Filip, a format, în tandem cu Anglia, un pol al liberalismului european, la care s-au alăturat ulterior Belgia și Spania.

Liberalismul a mers mâna-n mâna cu naționalismul, cu promovarea în mod liber și neîngrădit a ideilor și năzuințelor naționale, fiind un pericol real la adresa marilor conglomorate de popoare: Imperiul Habsburgic, Țarist și Otoman. Este ceea ce a înțeles suveranul celui de al doilea Imperiu francez, Ludovic-Napoleon, numit împărat, sub titulatura de Napoleon al III-lea, în anul 1852. Pentru că a crezut în afirmarea principiului naționalității, el și-a îndreptat politica externă spre acest obiectiv, sprijinind moral și material națiunile central-europene dominate. Astfel, cu ocazia Războiului Crimeii (1853-1856) el s-a alăturat Angliei în efortul de a bloca intruziunea Rusiei țariste în Balcani. S-a revenit astfel la ceea ce istoria modernă a reținut drept „Chestiunea orientală”, adică moștenirea părții europene a Imperiului Otoman aflat în agonie, la care concurau Marile Puteri. Franța a sprijinit unirea Principatelor române Moldova și Muntenia și a contribuit substanțial la refacerea unității italiene. Nu în ultimul rând, Napoleon al III-lea a fost alături de Prusia în opera de realizare a statului german modern,

stat care nu va pregeta mai târziu să-l înfrângă și să-l umilească la Sedan, în anul 1870, determinând o nouă criză în Franța, echivalentă cu abolirea regimului imperial.

Desigur, secolul al XIX-lea a fost marcat de pașii importanți pe care popoarele Europei i-au făcut spre atingerea dezideratelor naționale. Însă va fi nevoie de un război dus la scară mondială pentru ca imperiile să se năruiască pe rând, iar din cenușa lor să se nască o nouă Europă. Cea a națiunilor suverane.

Marele război mondial și noua ordine europeană

La granița dintre secolele al XIX-lea și al XX-lea, Europa era un continent agitat, clocotind de ambiții politice, de naționalism, șovinism și revizionism. Germania a profitat de pe urma proiectului de unificare și extindere a țării care, atunci semăna tot mai mult cu un imperiu, consolidându-și poziția pe continent, devenind nu numai un stat cu o situație demografică de invidiat, ci și centrul de gravitație a întregii politici europene, mai cu seamă în epoca prosperă a lui Bismarck. Având o industrie grea performantă, practicând un comerț modern, ducând un mod de viață în care cuvântul de ordine era disciplina, prusacii s-au impus și ca forță militară a continentului. Anglia și Franța păreau a fi mai mult preocupate de politicile coloniale, însă cea din urmă nu putea să uite că avea o revanșă de luat în fața Germaniei naționaliste care o umilise la Sedan și care îi răpise importante teritorii.

Centrul continentului dădea semnele unei instabilități din în ce în ce mai vizibile în condițiile în care popoarele supuse Coroanei de Habsburg își reclamau tot mai mult dreptul la autodeterminare. Balcanii, confruntați cu refluxul Imperiului Otoman, erau într-o continuă agitație, însă marea pericol pentru tinerele state sud-est-europene îl reprezentă Rusia, care în numele miticului testament al lui Petru cel Mare și a unui panslavism declarat, s-a apropiat amenințătoare de Strâmtori. Iminența unui conflict major european a determinat Marile Puteri să construiască alianțe politico-militare.

Respect pentru cunoscătorii

În anul 1882, s-a constituit aşa-numita Tripla Alianță, formată din Germania, Austro-Ungaria și Italia, puteri central-europene cu interese comune. Aflate la polii opuși ai continentului, Anglia și Franța, pe de o parte, și Rusia, pe de alta, și-au dat mâinile peste întreaga Europă spre a forma, e adevărat, progresiv, o a doua alianță numită Tripla Înțelegere sau Antanta. Din momentul în care cele două blocuri de state antagoniste au fost create, războiul a devenit previzibil. Asasinarea principelui moștenitor al Austro-Ungariei, Franz Ferdinand, la Sarajevo, de către un student sărb, Gavrilo Princip, în 28 iunie 1914, a consemnat semnalul debutului primului conflict mondial. Europa s-a mobilizat, alianțele s-au întărit prin aderarea statelor europene care nu optaseră pentru neutralitate, guvernele făceau declarații de război, au fost alarmate garnizoanele din colonii, întreaga viață economică era pusă în slujba susținerii efortului militar, mase întregi de populații au fost înrolate în armate, în timp ce civilizația umană se afla, pentru prima dată în istorie, față în față cu spectrul dezastrului ei.

„Războiul cel Mare” trebuia să fie, în viziunea politicienilor, unul scurt, de câteva săptămâni. Însă, după un început entuziasmant, în care au fost angrenate imense resurse materiale și umane, acesta s-a extins, fronturile s-au stabilizat, semn că cele două tabere începuseră o confruntare de durată. Îngropați în tranșee, soldații au cunoscut infernul unui război de uzură, numit și „război de poziții”, care părea că nu se mai termină.⁸ La capătul a trei ani de confruntări sânge-roase, beligeranții au resimțit din plin oboseala; pe frontul de Vest câteva contingente franceze au refuzat să mai intre în luptă, reclamând autoritatea excesivă și incompetența unor comandanți militari. Două regimenter din regiunea Soissons se pregăteau chiar să ocupe Parisul. Pe front dezertările se înmulțeau, mai ales în armata austro-ungară. În Germania, Italia și Franța grupările de stânga militau pentru pace, manifestând în principalele centre urbane. La Răsărit, au izbucnit tulburări și revolte și în tabăra țaristă.

⁸ Serge Berstein, Pierre Milza, *op. cit.*, p. 328.

Acuzat de liberali de gestionarea ineficientă a problemelor sociale generate de război și de marea foamete din iarna anilor 1916-1917, dar și reticent la orice tentativă de reformă, suveranul Nicolae al II-lea Romanov a fost silit să abdice în favoarea fratelui său, Mihail. Acesta a refuzat coroana provocând un *interregnum* pe fondul căruia revoluționarii ruși au dovedit că erau incapabili să guverneze un imperiu aflat în război. A fost momentul intrării în scenă a bolșevicilor lui Vladimir Ilici Lenin, au preluat puterea, la 7 noiembrie 1917. Însă Lenin nu a mai putut controla tendințele centrifuge ale națiunilor subjugate de veacuri în Imperiul Țarist – finlandezii, estonii, letonii, lituanienii, polonezii, români și ucrainenii –, iar *Decretul asupra păcii* emis de liderul bolșevicilor, a creat o altă bază politico-juridică, pe lângă punctele wilsoniene, pentru constituirea statelor naționale în partea de răsărit a Europei.

Cea dintâi măsură luată de comuniști a fost aceea de a scoate Rusia din război. Armistițiul și, apoi, pacea semnată de ruși la Brest-Litovsk a creat premisele favorabile înclinării balanței în favoarea Germaniei și a aliaților săi, care se puteau concentra mai mult pe frontul occidental. În 1917, Statele Unite ale Americii au intrat în scenă alături de forțele Antantei, anulând practic dezechilibrul provocat de retragerea rușilor de pe teatrul de operațiuni. Sângeroasa ofensivă a generalului Ludendorff, din primăvara anului 1918 a fost doar „cântecul de lebădă” al puternicei armate germane care, aruncată dincolo de Marna, s-a retras cu pierderi mari spre zona renană.

În 1918 Puterile Centrale au dat tot mai multe semne de slăbiciune, prefigurând sfârșitul conflagrației. Popoarele Austro-Ungariei s-au ridicat și ele aspirând la făurirea propriilor state naționale. De aceea, promisiunile de pace formulate de președintele american W. Wilson în „cele 14 puncte” și ecoreile Revoluției Bolșevice au creat haos în toate imperiile de pe continentul european, beligeranții îndreptându-se spre armistiți. Și la Berlin s-a proclamat republica, iar împăratul Wilhelm al II-lea a părăsit tronul. În data de 11 noiembrie 1918, reprezentanții noului guvern provizoriu al Germaniei, condus de social-democratul Ebert, au semnat, la Compiègne, armistițiul.

Respect pentru cunoscătorii
Europa ieșea profund schimbată din experiența nefastă a celui mai săngeros conflict din istoria omenirii. Marile imperii continentale, Austro-Ungar, Otoman, Zarist și cel German au căzut, și-au schimbat forma de guvernământ, structura social-politică sau au fost anulate ca statalitate. Din ruinele lor s-au născut noile state fondate pe principiul de esență liberală al naționalităților: Cehoslovacia, Ungaria, Austria, Finlanda, Estonia, Letonia sau Lituania. Polonia a „reînviat” din părți disparate, România și-a desăvârșit statul național, iar popoarele sud-slave eliberate de închistările otomane și habsburgice au format Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor. Europa devinea, astfel, dintr-un continent al imperiilor unul al națiunilor suverane. Noile state-națiune ale Europei au fost recunoscute de tratatele de la Paris (1919-1920).⁹

Europa Centrală a națiunilor suverane

Parte a marii familii germanice stabilită în vestul, nordul și centrul Europei încă din Antichitate, austriecii au căpătat în timp individualitate în cadrul Sfântului Imperiu Romano-German. Vorbitori de limbă germană din aşa-numitele „teritorii ereditare” ale Casei de Habsburg, ei au jucat un rol politic, militar și cultural important în Evul Mediu și în vremurile moderne, reușind să conducă un imperiu legitimat în principal prin lupta împotriva fluxurilor otomane. De-a lungul veacurilor, austriecii nu au fost niciodată supuși vreunei puteri străine astfel încât nu s-a pus vreodată problema vreunei mișcări de „renaștere identitară”, ori de creare a unui stat național, aşa cum a fost cazul altor popoare. Ei au fost preocupați să-și păstreze, pe lângă „teritoriile ereditare”, și țările supuse de habsburgi de-a lungul veacurilor, ceea ce au reușit până la Primul Război Mondial.

Momentul primei separări a austriecilor de statele germane și primul pas spre realizarea unei identități de tip național a fost înfrângerea de la Austerlitz, din anul 1806, însă Congresul de la Viena (1815) a res-

⁹ Ibidem, p. 336.

tabilit rapid vechea legătură, dar într-o formulă mai evazivă decât înainte. „Ruptura” decisivă s-a produs abia în anul 1866, când Prusia a înfrânt Austria și i-a confiscat teritori, eliminând-o din Confederația Germană. Pentru a-și conserva propriul Imperiu, alcătuit dintr-o mulțime de popoare subjugate – care se ridicaseră cu arma în mâna la 1848 –, austriecii au acceptat compromisul cu maghiarii din 1867, rămânând astfel, până la finele Primului Război Mondial, o minoritate dominantă într-un imperiu multinațional. Imperiul Austro-Ungar, promotor al declanșării războiului din 1914 a ieșit învins din conflagrație, în timp ce blocuri teritorial-etnice s-au desprins din el, formând state naționale, în ciuda ofertelor generoase ale ultimului suveran, Carol I de Habsburg de a păstra unitatea imperiului bicefal într-o formulă confederată. După anul 1918, Austria a fost redusă ca întindere la teritoriul locuit de poporul austriac, devenind un stat-națiune în sensul adevărat al cuvântului, un stat modern al Europei Centrale.

Până în anul 1526, când a intrat sub controlul Habsburgilor, regatul medieval al Boemiei a înregistrat perioade de înflorire combinate cu epoci de decădere, în vreme ce spațiul slovac nu mai cunoscuse statalitatea de peste un mileniu, din vremea regilor Svatopluk și Mojmir al II-ea. Cehii și slovacii reprezentau alte două națiuni înglobate în Imperiul habsburgic, care au cunoscut fenomenul „redeștepării naționale” pe parcursul secolului al XIX-lea. Să spunem că încă din vremurile medievale cele două popoare s-au considerat entități distincte, chiar dacă ambele proveneau din blocul slav, având asemănătoare în primul rând limba, cultura, obiceiurile și chiar istoria. Slovacii, a fost încorporați de Ungaria medievală, încă din secolul X, iar după integrarea lor în Imperiul habsburgic, începând cu anul 1541, au continuat să fie considerați ca apartinători ai teritoriilor Coroanei Sfântului Ștefan. Naționalismul ceh, în schimb, a fost mult mai evident, având o bază „iacobină” (husitismul), una „tradiționalist-conservatoare”, de factură nobiliară și o a treia „liberal-reformistă” de tip burghez.¹⁰

¹⁰ Camil Mureșanu, *Națiune, naționalism. Evoluția naționalităților*, Centrul de Studii Transilvane. Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 1996, p. 51.

Cehii și slovacii au fost două națiuni cu evoluții paralele, cu un plus de vigoare pentru cehi, mult mai dinamici și mai pricepuți la politică, însă regimul de asuprire promovat de Austro-Ungari, precum și evenimentele din preajma Primului Război Mondial au făcut ca ele să converge spre proiectul unui stat comun: Cehoslovacia. Adică, o singură țară cu două națiuni și o organizare statală de tip confederativ¹¹, indicată în primul rând de interesul de securitate în raport cu tendințele revizioniste ce se vor contura tot mai clar după Conferința de pace de la Paris (1919-1920). Desigur, au existat și exponenti ai tezei „cehoslovacismului extrem” care susțineau contopirea celor două popoare într-unul singur, pe baza primatului limbii, culturii și capacitatei politice cehe. Însă asemenea teorii nu au făcut decât să creeze tensiuni inutile. Statul cehoslovac, recunoscut de tratele de pace postbelice, a însemnat unirea celor trei provincii ale defunctului Imperiu Austro-Ungar, Boemia, Moravia și Slovacia, incluzând și o minoritate germană însemnată.

Tot parte a marii familiei slave, dar așezați din vechime în sudul continentului european, ca vasali ori cotropitori, slavii de sud sau „iugoslavii” au avut evoluții paralele, constituindu-și state medievale proprii. Vorbim în primul rând de sârbii ortodocși, ce poartă evident pecetea culturală bizantină. Ei și-au făurit un stat ridicat la rangul de regat în vremea lui Nemania și Ștefan Dušan, decăzut la cel de despotat, și care, aflat în avangarda luptei contra Portii otomane a dispărut pentru câteva veacuri, începând cu anul 1459. Croații catolici, descălecători în fosta provincie romană Dalmatia, undeva prin secolul al VII-lea și întemeietori de țară, au luptat timp de aproape patru secole pentru supraviețuire până când, odată cu stingerea glorioasei dinastii Trpimirović, au acceptat uniunea personală cu Ungaria apostolică (1102), în vremea lui Coloman Cărturarul.¹² În cadrul re-

¹¹ Cehii și slovacii însumau, în anul 1931, 72,5%. Cea mai importantă minoritate era cea germană din regiunea sudetă, 24,2% (Constantin Botoran, Valeriu Florin Dobrinescu, „Confirmarea internațională a actelor de Unire din 1918”, în Ioan Scurtu (coordonator), *Istoria Românilor*, vol. VIII, Editura Enciclopedică, București, 2003, pp. 32-33, în continuare: Botoran, „Confirmarea internațională”).

¹² Pál Engel, *Regatul Sfântului Ștefan. Istoria Ungariei medievale, 895-1526*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2006, p. 63.